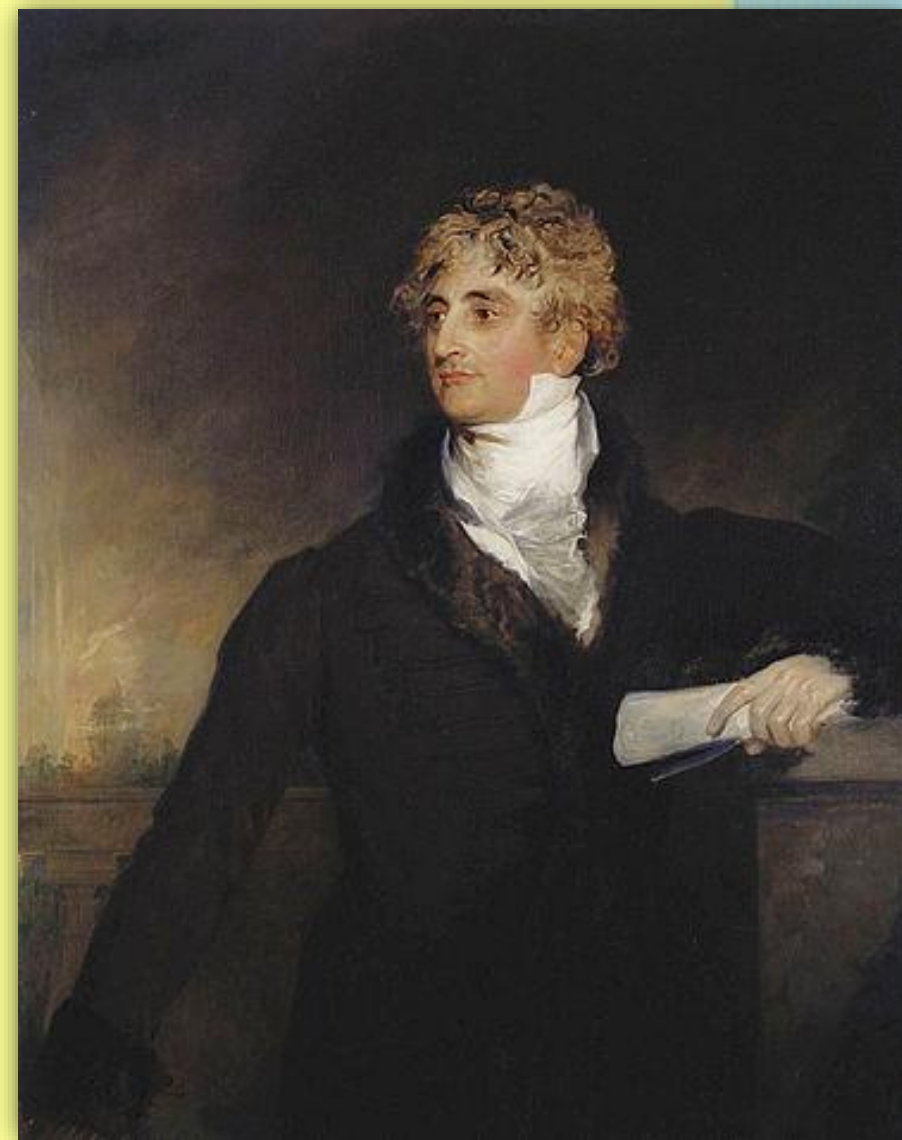

*Бібліотека Рішельєвського ліцею
(1817-1865)*

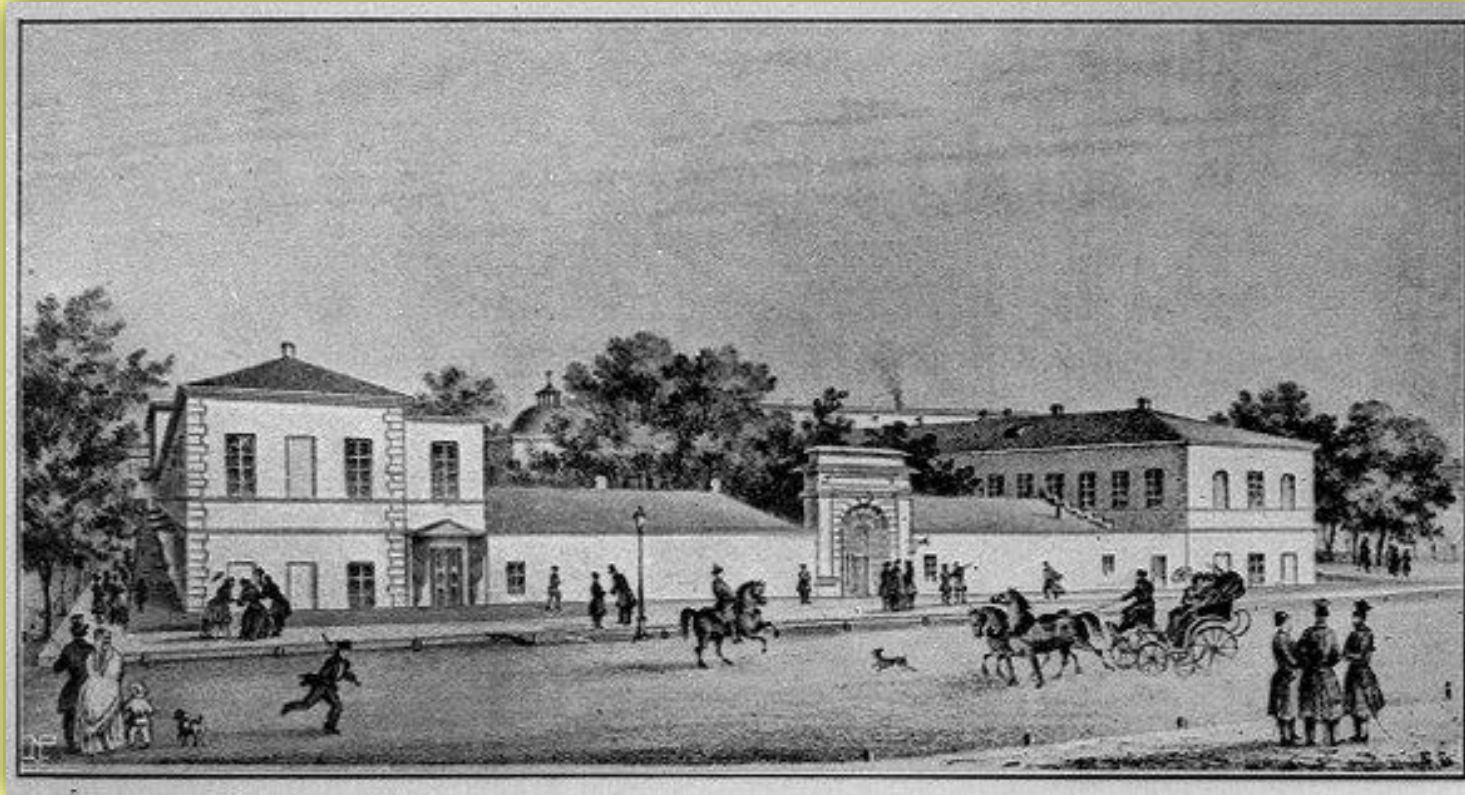
*Упорядкування та оформлення
Великодна Г. В.*

Наукова бібліотека Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – одна з найстаріших та найбільших бібліотек на півдні України.

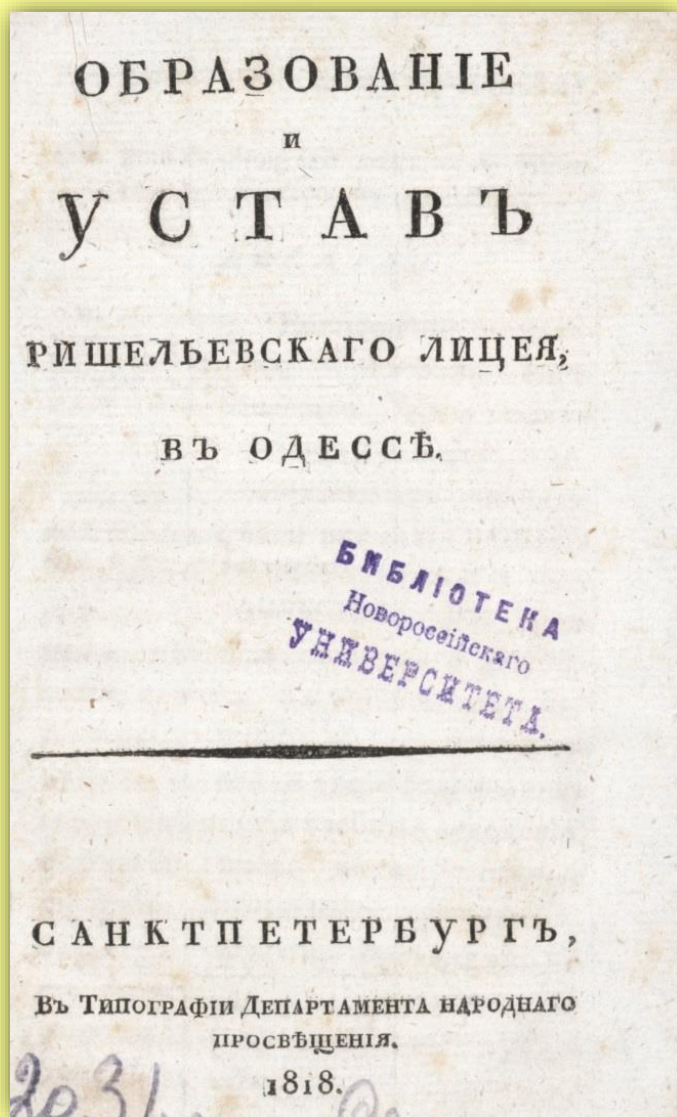
Історія університетської бібліотеки бере відлік від часів існування Рішельєвського ліцею, який було засновано в Одесі за наказом імператора Олександра I від 2 (14) травня 1817 р. та за активного сприяння вже колишнього на той час градоначальника Одеси та генерал-губернатора краю Армана Емманюеля дю Плессі герцога де Рішельє (1766–1822).

З 1817 р. Рішельєвський ліцей знаходився в будівлі, в якій раніше були розташовані парафіяльне та повітове училища, а також шляхетний інститут. Споруда простягалася на півкварталу, виходячи головним фасадом на Катерининську вулицю, а бічними – на Ланжеронівську та Дерибасівську.

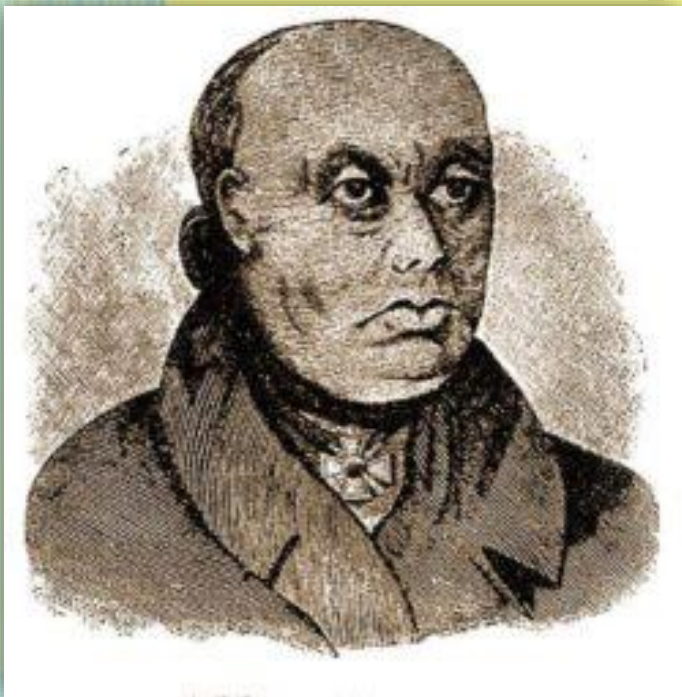

Перша будівля Рішельєвського ліцею на Дерибасівській вулиці, 16

*«Утворення та устав Ришельєвського ліцею в Одесі» (СПб., 1818),
«Правила для студентів Ришельєвського ліцею» (Одеса, 1840)*

У перші роки існування Рішельєвського ліцею книжковим зібранням закладу опікувався його директор абат **Домінік-Шарль Ніколь (Dominique Charles Nicole; 1758-1835)**.

Домінік-Шарль Ніколь

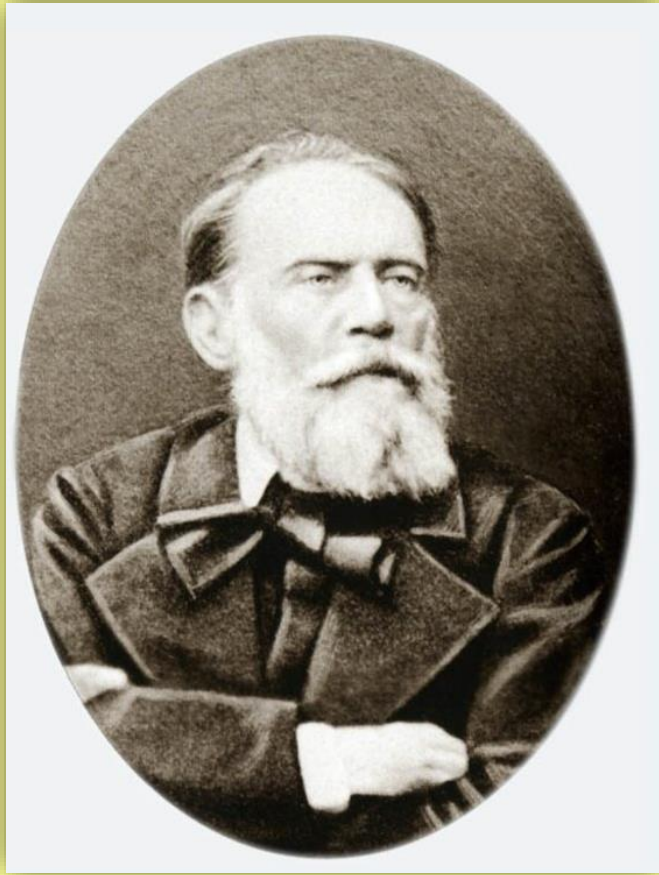
Основою бібліотеки Рішельєвського ліцею стали книжкові зібрання Комерційної гімназії і Благородного інституту (майже 150 одиниць). Грошовий дар герцога де Рішельє (15 тис. франків) і зарплатня за рік директора ліцею Ш. Д. Ніколя (майже 6 тис. франків) стали важливим внеском у формування фонду книгозбірні Рішельєвського ліцею. Директор особисто їздив до Парижу влітку-восени 1817 р. для придбання на ці кошти зібрання книжок для бібліотеки ліцею.

Згодом основними джерелами комплектування бібліотеки стали закупівля книжок, передусім навчальних посібників, та пожертви й дари викладачів ліцею.

Штатної посади бібліотекаря в Рішельєвському ліцеї не було. Бібліотекарями ставали ліцейські викладачі, котрі займали цю посаду за сумісництвом. Першим виконуючим обов'язки бібліотекаря призначено ад'юнкта кафедри грецької, латинської та російської словесності Рішельєвського ліцею **Миколу Семеновича Черемісінова (1792-?)**. Він опікувався ліцейським книжковим зібранням у 1819-1820 рр.

У 1820-1821 рр. колишній директор Рішельєвського ліцею, надвірний радник **Рені Акінфійович Жілє (Gillet; 1766–1849)** подарував бібліотеці близько 150 найменувань книг іноземними мовами. У той час виконуючим обов'язки бібліотекаря призначено професора латинської та російської словесності **Іллю Федоровича Гриневича**.

У 1827 р. бібліотекою почав опікуватися професор комерційних наук та політичної економії Рішельєвського ліцею **Платон Олексійович Симонович (Платон Симонович; 1795-1866)**. Перший рукописний каталог фундаментальної бібліотеки був представлений П. О. Симоновичем Правлінню ліцею 25 грудня 1829 р. Книги та періодичні видання (976 найменувань у більш ніж 3200 томах) у каталозі П. О. Симоновича розташовані в систематичній послідовності, за галузями наук. Для складання першого каталогу ліцейської бібліотеки професор П. О. Симонович взяв за основу одну з популярних і відомих у той час у Російській імперії бібліотечно-бібліографічних класифікацій – «факультетську систему». Таким чином було покладено початок науковому упорядкуванню роботи бібліотеки Рішельєвського ліцею.

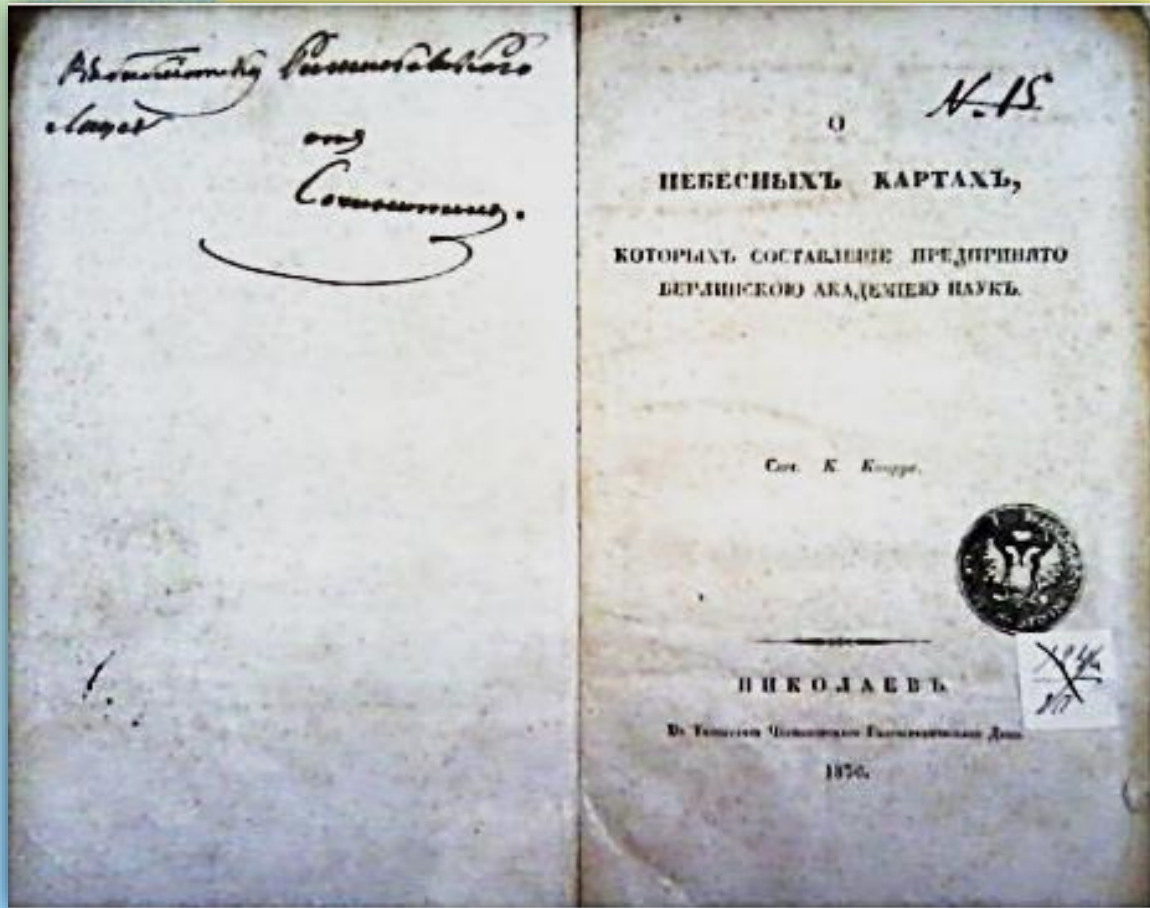

Професор Ф. К. Брун

У 1828 р. Рішельєвський ліцей отримав право виписувати книги та інші навчальні посібники з-за кордону за попередньої згоди Міністерства народної освіти.

У 1832 р. бібліотекарем за сумісництвом призначено ад'юнкта кафедри загальної історії та статистики Рішельєвського ліцею **Філіпа Карловича Бруна (Philipp Jakob Bruun; 1804-1880)**. За часів його керування ліцейською бібліотекою тривало поповнення книжкового фонду за рахунок централізованої закупівлі учбових посібників, книгообміну, дарів приватних осіб та установ.

Спочатку ліцейська бібліотека функціонувала як єдина фундаментальна (основна) бібліотека, а у 1838 р. із її структури була виокремлена студентська бібліотека.

Протягом 1835-1838 рр. посаду бібліотекаря фундаментальної бібліотеки Рішельєвського ліцею за сумісництвом займав старший вчитель гімназії при ліцеї **Фрідріх Карл Кнорре (Fridrich Karl Knorre)**.

Дарчий надпис астронома Чорноморського флоту Карла Христофоровича Кнорре (брата Ф. К. Кнорре) на примірнику «Про небесні карти, котрих складання зроблено Берлінською Академією наук» (Миколаїв, 1836)

За період його роботи до книжкового ліцейського зібрання надійшов чисельний книжковий дар від сина колишнього ректора Харківського університету **Афанасія Івановича Стойковича (Атанасије Стојковић; 1773-1832)** у кількості 951 назви у 1633 томах та 100 од. періодичних видань.

Стойкович Афанасій Іванович

19 лютого 1838 р. на посаду бібліотекаря за сумісництвом призначено спеціаліста з грецької та латинської філології, археолога **Павла Васильовича Беккера (Paul Adam von Becker; 1808-1881)**. Ним була проведена велика робота з упорядкування лицейської бібліотеки: вперше весь книжковий фонд бібліотеки був проінвентаризований, книгам надані інвентарні номери та проштамповані всі примірники.

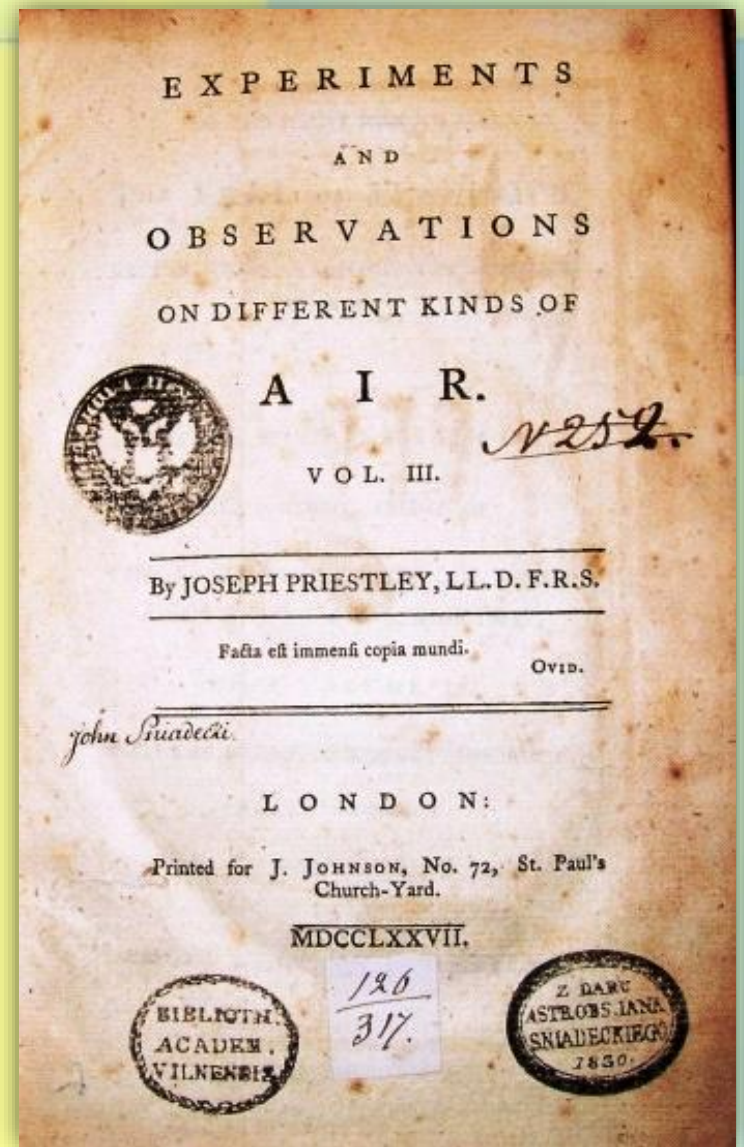

«Усне оповідання колишнього запорожця, мешканця Катеринославської губернії та повіту, поселення Михайлівки, Микити Леонт'євича Коржа» (Одеса, 1842)

Також вперше, у 1839 р., П. В. Беккером були складені правила зберігання книг та роботи бібліотеки ліцею. У 1843 р. до складу бібліотеки ліцею в Одесі потрапили книги з Віленської медико-хірургічної академії. За часів керівництва бібліотекою П. В. Беккером викладачі ліцею активно долучилися до роботи з книжковим фондом, що особливо проявилось у роботі бібліотечних комітетів.

У 1862 р. ліцейська бібліотека отримала книжковий дар у кількості 43 найменувань видань у 52 томах від П. В. Беккера.

Priestley, Joseph. Experiments and observations on different kinds of air ... : [in 3 vol.] . – The second edition corrected . – London, 1777 – Vol. 3.

РЪЧИ,
ПРОИЗНЕСЕННЫЯ
ВЪ ТОРЖЕСТВЕННОМЪ СОБРАНІИ
РИШЕЛЬЕВСКАГО ЛИЦЕЯ
20-го Іюня 1839 года.

Одесса.

ВЪ ГОРОДСКОЙ ТИПОГРАФІИ.

1839.

ГОДИЧНЫЙ АКТЪ
ВЪ
РИШЕЛЬЕВСКОМЪ ЛИЦЕѢ,

БЫВШІЙ

17 Іюля 1845 года.

N. 14.

Одесса.

Въ Городской Типографіи.

1845.

Видання Рішельєвського ліцею

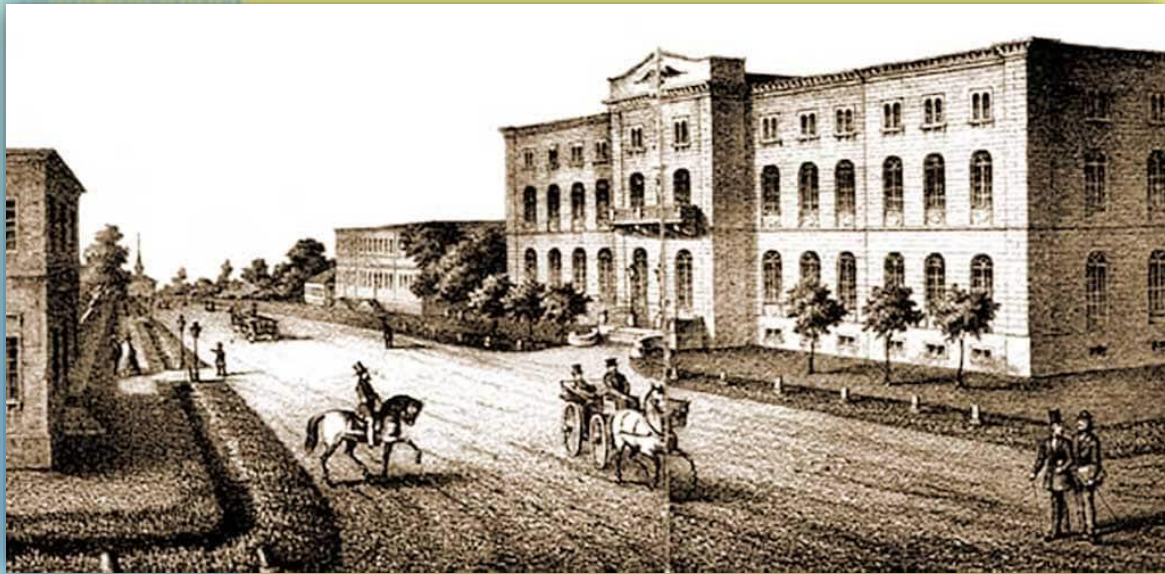
Протягом квітня-червня 1849 р. лицейською бібліотекою завідував вихованець Рішельєвського лицю, магістр Дерптського університету, спеціаліст із математики, фізики та астрономії **Володимир Васильович Петровський (1815-1852)**.

У травні 1850 р. введено штатну посаду бібліотекаря. 17 липня на посаді бібліотекаря Рішельєвського лицю затверджено **Віталія Матвійовича Шишковського (1822 – після 1891)**. Ним була продовжена робота зі складання каталогів лицейської бібліотеки на основі «факультетської системи» бібліотечно-бібліографічної класифікації наук. В. М. Шишковський продовжив займати посаду бібліотекаря і в Новоросійському університеті.

***Віталій Матвійович
Шишковський***

У зв'язку з розширенням Рішельєвський ліцей потребував додаткового приміщення. Проект нової будівлі у прогресивному стилі круглої арки на ділянці на початку Дворянської вулиці був розроблений у 1846 р. архітектором О. С. Шашиним. Згодом були розроблені проекти допоміжних будівель, таким чином утворився комплекс споруд ліцею. Будівництво тривало довгий час і лише в 1857 р. Рішельєвський ліцей переїхав до нового будинку на Дворянську вулицю, 2.

Будівля Рішельєвського ліцею з 1857 року

Бібліотека ліцею займала майже половину першого поверху будівлі на вул. Дворянській. Оскільки фонд книгозбірні невпинно збільшувався, та книжки доводилося розміщувати на полицях у два й навіть три ряди, досить швидко постало питання про виділення більш просторого приміщення для неї.

Професор **Йосип Григорович Міхневич (1809-1885)** викладав всі філософські дисципліни в Рішельєвському лицейі протягом 1838-1849 рр. А згодом він виконував обов'язки інспектора лицейю. Одним з перших досліджень історії Рішельєвського лицейю є праця Й. Г. Міхневича, що вийшла з нагоди святкування сорокаріччя лицейю у 1857 р.

Михневич И. Г. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея, с 1817 по 1857 г. / составлен инспектором лицея Иосифом Михневичем. – Одесса : в тип. Л. Нитче, 1857.

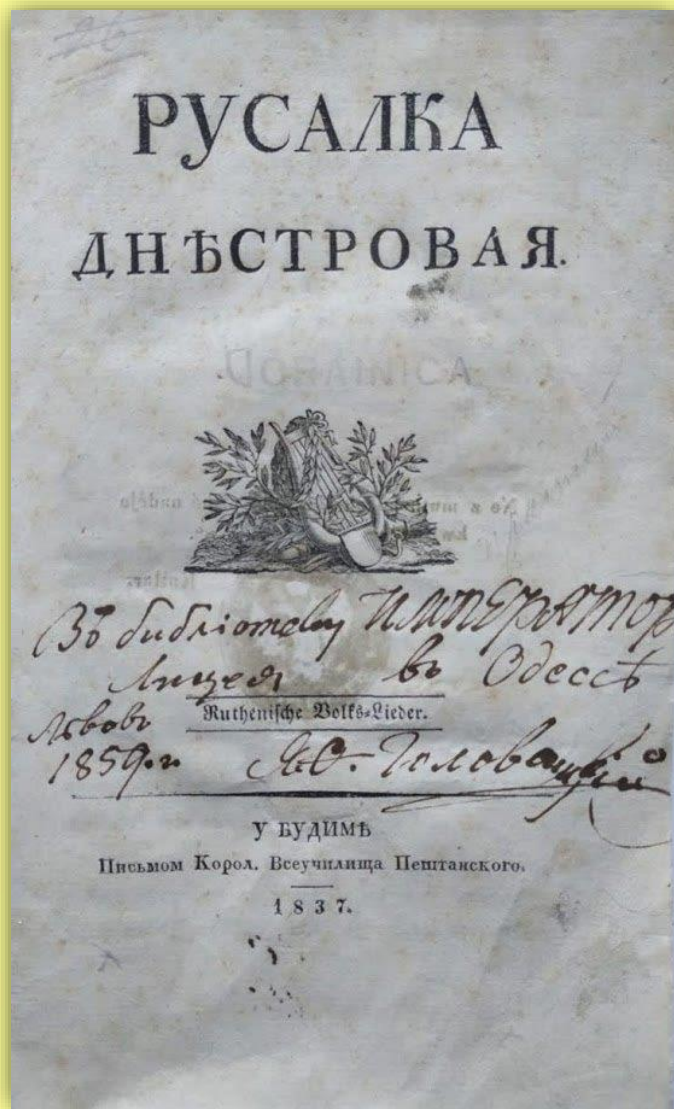
У 1858 р. в Рішельєвському ліцеї відкрили кабінет для читання студентів («Пироговську бібліотеку студентів»).
Окремо функціонував Кабінет для читання професорів.

Християн Стевен

У 1859 р. бібліотека отримала книжковий дар (468 творів) з особистої колекції відомого ботаніка та ентомолога, організатора та першого директора Нікітського ботанічного саду **Християна Християновича Стевена (Christian von Steven; 1781-1863)**.

Русалка Дністровая. - Будим, 1837.

Альманах «Русалка Дністрова», виданий в Будапешті в 1837 р., був першою книгою, написаною народнорозмовною мовою в Галичині. Книгу було заборонено як в Австро-Угорщині, так і в Російській імперії. У бібліотеці зберігається примірник з автографом Головацького, подарований ним бібліотеці Рішельєвського ліцею у 1859 р.

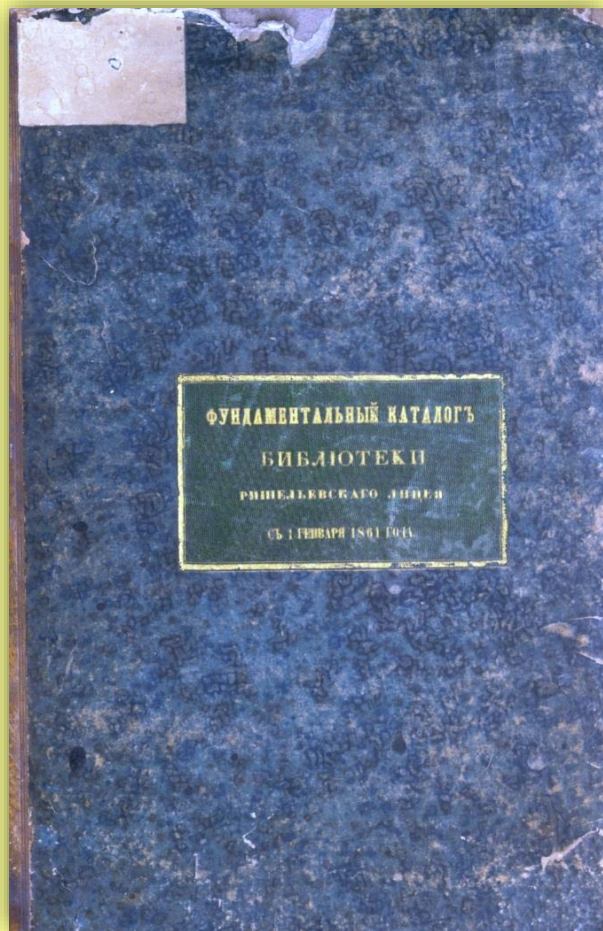
**Віктор Іванович
Григорович**

**Запис у «Фундаментальному
каталозі бібліотеки
Рішельєвського ліцею з 1 січня
1861 р.» про дар В. Григоровича**

З листопада 1864 р. бібліотека отримала книжковий дар (724 найменувань) одного з основоположників вітчизняного слов'янознавства, філолога, історика **Віктора Івановича Григоровича (1815-1876)**, що поклав початок традиції формування іменних книжкових фондів у бібліотеці вже Новоросійського університету.

Книги подаровані Станіславу Івановичу Григоровичу у ювілейні дні народження	
10528	Словарь Антона Ресс. Триязычный 1-5. Изд. 1813-21. 8 1 Словарь N 1.
10529	Lubaszewsky Sam. Polsko-niemiecki Sownik Wroclaw 1852. 8 1 Словарь N 2.
10530	Murko Anton Johann Deutsch-Slovenisches und Slovenisch-Deutsches Handwörterbuch- grate 1855. 8 1 Словарь N 3.
10531	Miklosich Franciscus. Rhodius lingua Slo- venicae. Lipsiae 1845. 8 1 Словарь N 4.
10532	Schwenck Conrad. Wörterbuch der deutschen Sprache. Frankfurt a. M. 1838. 8 1 Словарь N 5.

Після реорганізації Рішельєвського ліцею в Імператорський Новоросійський університет у 1865 р. бібліотека ліцею увійшла до складу університету як фундаментальна.

Каталоги бібліотеки Рішельєвського ліцею та Новоросійського університету

БІБЛІОГРАФІЯ

Михневич И. Исторический обзор сорокалетия Ришельевского лицея с 1817 по 1857 год. – Одесса : тип. Л. Нитче, 1857. – 200 с.

Заузе Р. Э. Исторический очерк Ришельевской гимназии. – Одесса : тип. П. Францова, 1881. – IV, 88 с.

Ленц Н. Учебно-воспитательные учреждения, из которых образовался Ришельевский лицей, 1804-1817. – Одесса : Экон. тип., 1903. – VIII, 386 с.

Вилинский С. Г. Н. И. Пирогов в Одессе : речь. – Одесса : тип. «Техник», 1911. – 14 с.

Боровой С. Я. Книга в Одессе в первой половине XIX в. // Книга : исследования и материалы. – М., 1947. – Сб. 14. – С. 145-159.

Готалов-Готлиб А. Г. Ришельевский лицей – предшественник Новороссийского (Одесского) университета : историографическое исследование (1818 – 1837 г.). – [Одесса, 1957]. – 82 с. – Рукопись.

Ефимов А. Пироговская библиотека // Веч. Одесса. – 1983. – 12 февр.

Подрезова М. А. Хранители книжных сокровищ : о б-ке Ришельевского лицея – Новороссийского ун-та // Одес. университет. – 1990. – №20, 22, 23.

Фельдман В. С. Библиотека на Ришельевских лицей през 1817-1865 г. // Лит. мисъл / Ин-т за лит. при Бълг. Акад. на науките. – 1990. – Кн. 6. – С. 116-121.

Мозгова В. Бібліотечне обслуговування ліцеїстів у XIX столітті // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 1. – С. 36-37.

Ковальов Є. З історії бібліотеки Рішельєвського лицю в Одесі // Вісник Книжкової палати. – 2004. – № 1. – С. 43-45.

БІБЛІОГРАФІЯ

Полевщикова Е. В. Библиотека Ришельевского лицея в 1817-1828 гг. : по материалам ГАОО // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2007. – Т.12, вип. 4. – С. 29-95.

Алексеенко М. В. Издания древнегреческих авторов в библиотеке Ришельевского лицея: к истории формирования коллекции // Стародруки і рідкісні видання в університетській бібліотеці : матеріали міжнар. книгознавчих читань (Одеса, 14-16 верес. 2009 р.) / упоряд. : О. В. Полевщикова [та ін.] ; наук. ред. І. С. Гребцова ; відп. ред. М. О. Подрезова ; ОНУ ім. І.І. Мечникова, Наук. б-ка. – Одеса, 2010. – С. 5-20.

Алексеенко М. В. Пожертвования и дары частных лиц как важные источники пополнения книжного фонда библиотеки Ришельевского лицея // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 17, вип. 1(7). – С. 11-36.

Алексеенко М. В. Книги из коллекции Яна Снядецкого в библиотеке Ришельевского лицея : к истории формирования лицейского собрания // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т.16, вип. 21. – С. 177-196.

Алексеенко М. В. Видання з бібліотеки Віленської медико-хірургічної академії в книжковому зібранні Рішельєвського лицю // Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського. – 2011. – Вип. 31. – С. 185-192.

Полевщикова Е. В. Французы в книжной торговле Одессы в первой половине XIX в. (по материалам книготорговых каталогов) // Вісник ОНУ. Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2011. – Т. 16, вип. 1/2 (5/6). – С.94-109.

Алексеенко М. В. Дар профессора П. В. Беккера библиотеке Ришельевского лицея // Вісник ОНУ: Серія : Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. – 2013. – Т. 18, вип. 1 (9). – С. 9-25.

БІБЛІОГРАФІЯ

Алексеенко М. В. Издания из библиотеки Виленской медико-хирургической академии в книжном собрании Научной библиотеки Одесского национального университета // Biblio-Колегіум Наук. б-ки Одес. нац. ун-ту ім. І. І. Мечникова : електрон. вид. – 2014. – Вип. 4.

Алексеенко М. В. Приватні дари викладачів Рішельєвського ліцею – важлива складова фонду ліцейської бібліотеки в Одесі // Рукописна та книжкова спадщина України, 2016. – Вип. 20. – С. 204-221.

Алексеенко М. В. Книжковий дар славіста В. І. Григоровича Рішельєвському ліцею – Новоросійському (Одеському) університету // Глобалізація / європеїзація і розвиток національних слов'янських культур : матеріали міжнар. наук. конференції до дня слов'янської писемності і культури (Київ, 24 травня 2016 р.). – К., 2016. – С. 299-302.

Алексеенко М. В. Организация каталогов в библиотеке одесского Ришельевского лицея (1817-1865) // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. – 2017. – Вип. 15. – С. 98-107.

Алексеенко М. В. Развитие библиотечного дела на юге Украины в 30-40-е гг. XIX века: деятельность библиотечных комитетов в Одесском Ришельевском лицее // Вісник ОНУ. Сер.: Бібліотекознавство, бібліографознавство, книгознавство. - 2017. - Т. 22, вип. 1(17). – С. 29-37.

Алексеенко М. В. Бібліотека Рішельєвського ліцею (1817–1865) // Два століття служіння книзі. Історія Наукової бібліотеки Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, 1817–2017 : [монографія]. – Одеса : Одеський національний університет імені І.І. Мечникова, 2017. – С. 11-54.

Алексеенко М. В. Структура та динаміка поповнення фонду бібліотеки Одеського Рішельєвського ліцею за даними офіційної ліцейської періодики // Бібліотечний Меркурій. - 2021. - Вип. 2(26). – С. 9-20.